

Tidigare artiklar

1. Sveriges största kollektiva massutvandring
2. Erik Janssons uppväxt och första predikningar

Kommande artiklar

4. Profet och sektbildare
5. Jagad, förföljd och misshandlad
6. Erikjansarna i Torstuna och Österunda
7. Emigrationen till Nordamerika
8. Resan över Atlanten
9. Bishop Hill – den svenska kolonin på prärien
10. Mordet på Erik Jansson, guldrusch, krig och kolonins upplösning
11. Erik Janssons ättlingar i USA
12. USA-ättlingar till erikjansare från Torstuna och Österunda

Erik Jansson 1808-1850

Uppväxten 1808-1829
Predikanten 1830-42
Profeten 1843-44
Sektledaren 1844-45
Kolonibygaren 1846-1850

3. "Vetemjöls-Jesus" i Hälsingland

I förra artikeln berättade vi om Erik Janssons uppväxt i Biskopskulla, Torstuna och Österunda och om händelser och personer som inspirerade honom till att börja predika. Men något större gensvar fick han inte av sina ortsbor. Därför ville Jansson pröva nya missionsfält. Han hade hört att "läseriet" var mycket livlig i det av konventiklar genomsyrade Hälsingland och ville åka dit för att ta reda på om så var fallet.

Hur togs Erik Janssons predikningar emot av folket i Hälsingland? I den här artikeln berättar vi om hans resor dit åren 1843-44. Eftersom Erik Jansson gick omkring i byarna och sålde vetemjöl som täckmantel för sina predikningar, fick han fick tidigt namnet "Vetemjöls-Jesus".

När jag här, och i några kommande artiklar, berättar om Erik Janssons verksamhet i Hälsingland, stöder jag mig i huvudsak på den forskning som lokalhistorikern *Karl-Erik Olsson* i Viksjöfors sammanställt. Generöst har han låtit mig ta del av sina efterforskningar i samtida sockenprotokoll och tidningsreferat.

På väg till Hälsingland passerade Erik Jansson Norabygden i Uppland där han övernattade. Naturligtvis passade han också på att predika. Många bybor blev djupt berörda och Jansson fick här sina första anhängare utanför hemsocknarna Torstuna och Österunda.

Framgångar i Hälsingland

Söderala socken

Under sin första "affärsresa" till Hälsingland i januari 1843 uppträdde Erik Jansson som talare vid en så kallad läsarkonventikel i Söderala socken i nuvarande Söderhamns kommun (se kartan). Där hänförde han de församlade i så hög grad att han inom kort blev hälsad som predikant i flera hälsingesocknar.

I Söderala träffade Erik Jansson den ansedde "läsarbonden" och nämndemannen *Jonas Olsson* i Ina och hans bror *Olof Olsson* i Kinsta. Jansson sökte sig till dem eftersom de var ledande metodis-

ter. Bröderna Olsson blev ivriga anhängare till Jansson, och kom att bli honom till stor hjälp under de kommande åren.

Tillbaka till Österunda

När Erik Jansson kom tillbaka till *Löttorpet* i Österunda socken efter sin första resa till Hälsingland anförtrorde han sig än en gång till prästen *Johan Risberg*, som nu började se andra, tidigare dolda sidor hos Jansson. Särskilt fick Jansson kritik av Risberg för sitt andliga högmod.

Mellan resorna till Hälsingland återvände Erik Jansson till hemmet i Österunda där han fortsatte sina predikningar. I *Domta*, som var en av socknens största byar, fick han många anhängare. Särskilt sedan Eriks yngsta bror Carl, som var en hängiven erikjansare, gifte in sig i en av byns gårdar. I maj 1842 vigdes Carl i Österunda kyrka med *Britta Caisa Larsdotter* från Domta.

Alfta socken

På hösten 1843 kom Erik Jansson första gången till Alfta socken där han höll en predikan för en stor skara människor vid gården Hammar i Älvkarhed. *Hylars Lisa Pehrsdotter* från Storsveden var med på mötet. Hon var mormor till Älvkarheds hembygdsforskare Pelle Asp och berättade för honom om händelsen.

- Där var så mycket folk att plats icke fanns inne i stugan, utan många fick stå ute på gården och lyssna genom ett öppet fönster. En yngling försökte komma in genom detta. Erik Jansson tillrättavisade honom då med orden: *"Den som icke går in genom dörren till fårahuset, kommer aldrig där in"*.

Alfta församlings vice pastor Norborg var en av dem som hörde predikan och han hade inget att anmärka mot Jansson. En annan som var närvarande var patron Kinman från Falun och även han uppfattade Erik Jansson som en sann lutheran.

Erik Jansson fortsatte med sina predikningar i Voxnadalen och fann att han här hade sitt tacksammaste verksamhetsfält. 1844 hade han en trogen skara av omkring 250 personer som följde honom från by till by då han höll sina samlingar. Jansson predikade också i andra delar av Hälsingland och anhängarnas skara växte även där, men inte på samma sätt som i Alfta socken och Voxnadalen.

Bokbål och jagad av länsmän

Janssons provokationer

Erik Janssons aviga inställning mot kyrkan och prästerskapet blev allt starkare och han gick allt mer aggressivt till angrepp mot kyrkans förkunnelse. Då han misslyckats att vinna läsarpredikarna för sin lära, bekämpade han dem och fördömde snart alla präster som "satans argaste skaffare" och "djävulens redskap". Han bannlyste postillor och andaktsböcker av Luther, Arndt och Nohrborg som av läsarna användes långt mer än bibeln. Jansson såg dem som "avgudar", fulla av falska läror. Hans anhängare fick bara läsa bibeln.

Erik Jansson och hans anhängare kom därför tidigt i konflikt med

statskyrkan och konventikelplakatet. Deras mest provocerande handling var när de vid tre tillfällen under 1844 under sång och bön offentligt anordnade bokbål på lutherska uppbyggelseböcker: 11 juni i Alfta, 28 oktober i Söderala och 7 december i Forsa. Genom att bränna kristna andaktsböcker, utom bibeln, ville erikjansarna manifesteras sitt avståndstagande från statskyrkan och vad de gamla "avgudarna" Luther, Arndt och Nohrborg förkunnade.

Bokbålet i Tranberg

Den 11 juni 1844 höll Jansson det beryktade bokbålet i Tranberg i Alfta socken. Under flera dagar hade erikjansare samlat böcker som på olika sätt fraktades till Tranberg för att brännas. Långväga resande kom åkande med häst och vagn och hade med sig säckar fyllda med böcker. Över Viksjön kom båtar lastade med böcker. Gående personer kom från olika håll kånkande på sina bokbylten. När de mötte någon sade de, "vi ska bränna avgudarna".

Böckerna samlades ihop till ett bål på Viksjöns strand nedanför gården Fiskra. Böckernas sammanlagda värde var 975 riksdaler. Den muntliga traditionen, som ännu lever kvar i bygden, berättar att en stor folkskara var församlad på platsen. Erik Jansson tände elden medan erikjansarna sjöng *Tackom och lofvom Herren!* Till och från livade Jansson upp stämningen med utrop som: "Satan hade en jubelfest när Luthers böcker kom till, men nu ska han få en sorgedag." "Se hur Satan gapar", ropade han, när någon bok på grund av luftdraget öppnade sig.

Jagad av kronolänsman

Två dagar efter bokbålet i Tranberg hade Erik Jansson en stor samling vid gården Olpérs i Långhed. Kronolänsman Holmdahl och ett fyrtiotal hopkallade män begav sig dit för att gripa honom. I ett försök att undkomma länsmannen sprang Jansson in i gården och uppför en trappa till övervåningen för att gömma sig bakom skorstenmuren. Men där var det hål i golvet och Jansson ramlade igenom och in i skorstenen. Uppbådet letade igenom huset men kunde inte finna honom (se det samtida tidningsreferatet).

En ung man som förstod var Jansson fanns, ropade till de andra; "kom hit med ett ämbar osläckt kalk, så ska jag ta fram honom". Jansson gav sig då till känna, men satt fast i sitt gömsle. För att få loss honom blev man tvungen riva en bit av skorstenmuren. Erik Jansson greps och när han forslades bort från platsen ropade han till sina anhängare; *"Kommer jag tillbaka till eder, utan att någon kan göra mig något ont, så skolen i därvid förstå, att jag är sänd av Gud."*

Jansson fängslas

Den fängslade Jansson fördes först till häktet i Gävle och sedan till fängelset i Västerås. Innan han förhöordes inför landshövdingeämbetet genomgick han en sinnesundersökning, men blev på läkarens tillrådan frigiven mot löfte att sluta med sina sektsammankomster.

Fängslandet av Erik Jansson resulterade i ett martyrskap som ökade hans anseende ... och anhängarnas antal. Trots, eller på grund av,

prästerskapets varningar mot "villfarelsen" och länsmännens vaksamma öga utbredde sig hans väckelserörelse och satte allt fler sinnen i brand.

Jansson flyttar till Hälsingland

1844 sålde Erik Jansson sin gård Löttorpet i Österunda socken till torparen Anders Brunnsberg för 600 riksdaler banko och flyttade med sin familj, hustrun Maja Stina och barnen Erik och Mathilda till Forsa socken i nuvarande Hudiksvalls kommun, där han haft en viss framgång, Hösten 1844 köpte han besittningsrätten till bolandet *Lumnäs* på Stenbo ägor och fick på så sätt rättighet att kyrkskriva sig och sin familj i Forsa församling. Här föddes också dottern Charlotta, som dog två år senare (1846).

Bokbålen i Söderala och Forsa

Den 28 oktober 1844 tände Erik Jansson i Söderala i nuvarande Söderhamns kommun ett nytt bokbål. Återigen häktades han. Nu beordrade kung Oscar I Uppsala domkapitel att hålla ett ordentligt förhör med honom. Domkapitlet hotade Jansson: om han inte sluta sprida sin villolära skulle han dömas till landsflykt. Men Jansson försvarade sig skickligt. Med bibeln i hand undvek han noga att svara på frågor om sin troslära eller sin roll som profet. Han frigavs därför med en varning, som han naturligtvis struntade i. Tvärtom. Nu skulle han genast grunda sin egen församling ... utanför kyrkans kontroll och inflytande.

I nästa artikel

Hur gick det för Erik Jansson att etablera sin religiösa sekt? Hur såg han på sig själv och sin roll som profet? Hur predikade han? Vad var det centrala i hans förkunnelse och troslära?

Håkan Wall

Tecken med blankslag.

Serietext:	495	mindre grad
Ingresstext:	730	större grad
Brödtext:	7 792	normal grad
Faktarutor:	1 944	mindre grad
Bildtexter:	1 549	mindre grad
Totalt:	12 510	

/3 bilder med bildtexter och 1 faktaruta på sidorna 5-7/

Ett ruskigt uppträdande

"I torsdags natt gjordes av härvarande tillförordnad kronolänsman ett försök att gripa Erik Jansson. Kronobetjänten var biträdd av militär personal och femtio-sextio handfasta karlar. Uppträdandet var ruskigt.

Alla vänliga föreställningar voro fruktlösa. Läsarna försvarade med samlad styrka ingången till ett hus som inneslöt deras afgudade profet. Första anfallet avlogs av dem emedan våld ville undvikas. Fönstren fråntogs då och man måste ordentligen med storm intaga fästet.

Segern blev dock snart afgjord dock icke utan oväsende och tumult. Männen slogos och kvinnorna skreko och tjöto och man såg även blod flyta och hela affären liknade religionskrig.

Sedan huset var intaget stillade läsarna sig något och det värsta oväsendet var förbi. Men den eftersökte Erik Jansson hade gömt sig väl, att det dröjde innan man kunde få honom till rätta. Han hade hemligen från vinden ovan om andra våningen nedkrupit uti ett hål som bildades av spiselmuren och hörnet av ett rum så att han var helt och hållet osynlig och innesluten och kunde inte framfås utan att spiselmuren sönderrevs, vilket skedde.

Efter långt arbete framdrogs han slutligen ur sin håla och man fick skåda hans vidriga gestalt och ansikte."

Vestmanlands läns Tidning 27 juni 1844

Klockaren som lurade erikjansarna

Klockaren i Böle, Ovanåker, var en av erikjansarnas hårdaste motståndare. Han hade en båt vid älven nedanför sin gård. När han fick se en massa erikjansare komma tågande ned mot älven i Tranberg, förstod han vad saken gällde. Klockaren skyndade före dem, tog båten och rodde ut på älven, där han satte sig att meta.

När så erikjansarna kom till stranden, ropade de an honom för att få låna båten över till andra sidan, där bokbålet skulle tändas. Men klockaren flyttade sig inte från sitt metställe, trots långvarigt parlaterande. För att komma över älven till bokbålet i Tranberg måste erikjansarna gå en lång omväg till Gråsättersbron.

- 1** Söderala socken där Jansson började predika 1843 och lärde känna de framstående läsarmetodisterna och bröderna Jonas och Olof Olsson. Här tände Janssons sitt andra bokbål den 28 oktober 1844.
- 2** Alfta socken där Jansson slog igenom som predikant våren 1843.
- 3** Fiskragården i Tranberg där erikjansarna hade sitt första bokbål den 11 juni 1844
- 4** Långhed där Jansson greps av länsman Holmdahl den 13 juni 1844
- 5** Forsa socken där Jansson bosatte sig och familjen hösten 1844 och där han tände sitt tredje bokbål den 7 december samma år. I sockenbyn Stenbo lyckades Jansson midsommardagen 1845 fly undan ett våldsamt tumult och länsmannens uppbåd.
- 6** Älvkarhed där Jansson höll sin "bergspredikan" 1845.
- 7** Överbro 6 km från Voxnabruk där erikjansarna fick mycket stryk i oktober 1845.

Vid bokbålet på Fiskragården mellan Alfta och Edsbyn den 11 juni 1844 brändes Luthers katekes och annan kristen litteratur. Det enda som sparades var Bibeln och Janssons egna skrifter. Bilden är en rekonstruktion och togs 1994 i samband med 150-årsminnet av bokbålet 1844.

Efter det tredje bokbålet i Forsa den 7 december 1844 dömdes 15 erikjansare den 24 februari 1845 att vardera böta 16 riksdaler och 32 skilling, i dagens penningvärde ca 1 000 kronor. De som dömdes var Anders Jonsson, Jonas Jonsson, Sofia Carolin Schön, Brita Cajsa Jansdotter (piga hos Erik Jansson) alla från Forsa), Jon Jonsson från Hamre, Brita Persdotter och Cecilia Larsdotter från Stenbo, Lars Olofsson från Norrviksta, Mårten Mårtensson från Åkre, Erik Olofsson och Sigrid Olofsdotter från Trogsta, Brita Jonsdotter från Ytternäs, Anna och Martha Larsdotter från Utnäs och Brita Flodin från Lund.